

Потравка Л. О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант

Херсонського державного аграрного університету

Potravka L. O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate of
Kherson State Agricultural University

СУЧАСНИЙ СТАН СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

MODERN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS CONDITION IN AGRICULTURE OF UKRAINE

Анотація. У роботі розглянуто сучасний стан економічної системи України, який характеризується основними макро-економічними показниками. Визначено, що економічна система перебуває у процесі структурних трансформацій, найбільш активно це спостерігається у галузі сільського господарства. З огляду на зазначене, потребує поглибленого вивчення динаміка основних показників економічної ефективності основних галузей сільського господарства. У процесі здійснених досліджень потребує визначення напрям структурних трансформацій сільського господарства, що має на меті підвищення ефективності національного господарства, зростання добробуту населення, збереження навколишнього середовища.

Ключові слова: національна економіка, сільське господарство, валовий внутрішній продукт, рослинництво, тваринництво.

Вступ та постановка проблеми. Економічна система України з часу набуття незалежності перебуває у процесі структурних трансформацій, що обумовлені загальними ринковими перетвореннями світового економічного простору. Секторальна структура національної економіки за видами економічної діяльності є узагальненою характеристикою якісного рівня розвитку економічної системи в цілому. В Україні сформувалася вразлива структура економіки зі значними галузевими диспропорціями та суттєвою залежністю від зовнішніх факторів. Динаміка структури національної економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, які відбулися у розвинутих країнах світу на сучасному етапі, полягають у зростанні частки високотехнологічних виробництв промисловості, фінансових послуг, соціально орієнтованих видів економічної діяльності, з першочерговим значенням наукоємних, високотехнологічних галузей. Трансформаційні процеси сільського господарства є найбільш важливою складовою економіки розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням перспектив розвитку сільського господарства займаються такі українські дослідники, як В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, О.М. Бородіна, І.Р. Залуцький, В.К. Збарський, Ю.Я. Лузан, Б.Й. Пасхавер, А.Ю. Пікус, В.М. Зубець, Присяжнюк, І.В. Прокопа, М.П. Талавирич, М.М. Федоров та ін.

Метою статті є визначення напрямів структурних трансформацій національної економіки України з огляду на існуючі тенденції розвитку сільського господарства.

Результати дослідження. Аналіз динаміки ВВП України за 2010–2014 рр. виявив збільшення його обсягу на 45,2% (на 487,4 млрд грн). Середній рівень даного показника становив 1363,2 млрд грн (рис. 1). Структура ВВП групується за виробничим, розподільчим методом та за методом кінцевого використання. За виробничим методом найвищий приріст надало мистецтво, спорт, роз-

ваги та відпочинок (показник збільшився у 2,2 рази); сільське, лісове та рибне господарство (на 99,7%); операції з нерухомим майном (на 77,6%); податки на продукти (на 62,8%), а також професійна наука та технічна діяльність (на 61,6%). Зниження ВВП спостерігалось у галузі водопостачання; каналізація, поводження з відходами (показник зменшився на 5,3%), субсидії на продукти та будівництво (показник зменшився на 1,1%) [3].

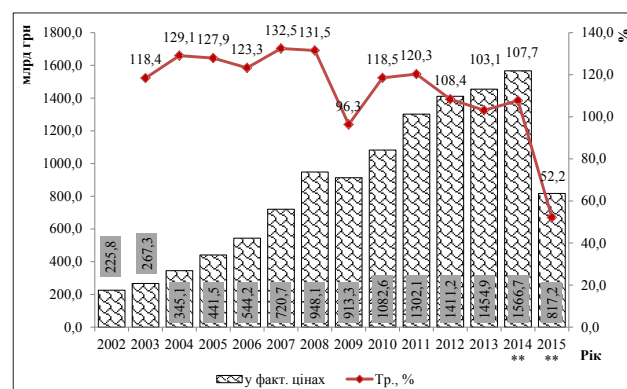

Рис. 1. Динаміка ВВП України

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3]

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

За розподільчим методом до складу ВВП включається: оплата праці найманих працівників, податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, а також валовий прибуток, змішаний дохід. Протягом 2010–2014 рр. за даними елементами структури ВВП спостерігалось поступове зростання: на 60,2% зросло ВВП від податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорт;

на 45,1% – від валового прибутку, змішаного доходу, на 41,5% – від оплати праці найманих працівників. Варто звернути увагу, що останній елемент витрат характеризується найвищим значенням ВВП за досліджуваній період у даній структурі. У 2014 р. його обсяг становив 733,4 млрд грн, що на 215,2 млрд грн більше, ніж у 2010 р., та на 2,7%, ніж у попередньому році. Обсяг ВВП, сформований від податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, збільшився на 76,8 млрд грн протягом 2010–2015 рр. і становив 204,3 млрд грн, а відносно попереднього року – на 20 млрд грн, або на 10,8%. У цілому їх обсяг є найменшим у структурі ВВП за розподільчим методом [3; 4].

Структура витрат за методом кінцевого використання складається з таких елементів: кінцеві споживчі витрати (серед яких домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства, сектор загального державного управління, індивідуальні споживчі витрати та колективні споживчі витрати); валове нагромадження (яке включає валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів і придбання за виключенням вибуття цінностей); експорт та імпорт товарів і послуг. Найвищий обсяг ВВП припадає на кінцеві споживчі витрати, приріст яких у 2014 р. відносно 2010 р. становив 57,1%. Валове нагромадження характеризується зниженням обсягу на 4,3 млрд грн, або на 1,9%. Варто зазначити, що найвище значення даного елементу ВВП України було відзначено у 2012 р., що становило 305 млрд грн, а найнижче – у 2014 р. (221 млрд грн). Експорт та імпорт у 2010–2014 рр. мали позитивну динаміку, збільшення відбулося на 51,6% та 51,3% відповідно [3].

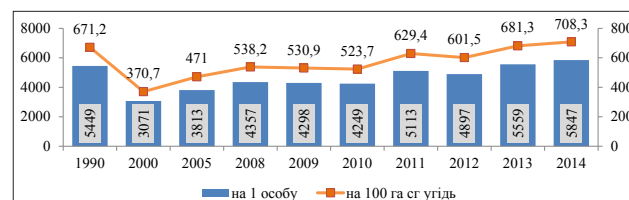
Грунтуючись на отриманих даних, необхідно зауважити, що особливе місце у економічній системі України належить сільському господарству, а тому потребує детальної уваги дослідження його стану та напрями трансформаційного вектору розвитку. Перш за все необхідно проаналізувати тенденції формування валової продукції сільського господарства, яка у розрізі категорій господарств формується у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, а за видом продукції об'єднує продукцію рослинництва та продукцію тваринництва.

Серед господарств населення визначилася тенденція до зниження частки у структурі валової продукції сільського господарства, що свідчить про збільшення обсягів виробництва сільськогосподарськими підприємствами. Так, сільськогосподарські підприємства мали істотну перевагу у виробництві у 1990 р., яка становила 199,2 млрд грн, що на 115,6 млрд грн більше, ніж у господарствах населення. У 2000 р. різниця склала 37,6%, а у 2005 р. – 31,8%. У 2008 р. показники даних категорій господарств мали відносно рівні показники (101,5 млрд грн до 100,1 млрд грн на користь сільськогосподарських підприємств), але протягом наступних років перевага належала господарствам населення. Найвищий обсяг валової продукції, вироблений господарствами населення, був у 2013 р. і становив 116,3 млрд грн, а найменший – у 1990 р. (83,6 млрд грн). Протягом 2000–2014 рр. максимальний обсяг валової продукції, вироблений сільськогосподарськими підприємствами, був у 2014 р., а мінімальний – у 2000 р. (58 млрд грн). Але за період 2011–2014 рр. частка сільськогосподарських підприємств значно збільшилася і у звітному році перевищувала показник господарств населення на 23,7% [3].

За видом продукції у структурі валової продукції переважає продукція рослинництва, яка протягом аналізованого періоду обсяги збільшилися від 92,8 млрд грн

у 2000 р. до 177,7 млрд грн у 2014 р., що перевищує показники базового року на 84,9 млрд грн, або майже у два рази. Варто зазначити, що у 2011 р. було перевищено обсяги валової продукції рослинництва 1990 р., значення яких було на рівні 145,5 млрд грн. Крім того, у 2008 р. значення показника перевищувало значення 2000 р. на 46,8%, але у 2009 р. було менше попереднього року на 6,4 млрд грн (або 4,7%). Спади виробництва були характерними для 2010–2012 рр. Натомість валова продукція тваринництва у 2000–2013 рр. зберігала позитивну динаміку. У 2014 р. була меншою ніж значення попереднього року на 3,2 млрд грн, або 4,2%. Таким чином, у структурі валового виробництва продукції сільського господарства 70,7% становить продукція рослинництва (за даними 2014 р.).

У розрахунку на одну особу валової продукції сільського господарства у 2014 р. було вироблено на 7,3% більше, ніж у 1990 році. Зниження показника мало місце у 2008 р., 2010 р. та 2012 році. У період 2000–2014 рр. спостерігалася тенденція цього показника до збільшення на 2776 млн грн, або на 90,3%. У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь протягом 2008–2010 рр. виробництво валової продукції знижувалося: від 538,2 млн грн у 2008 р. до 523,7 млн грн у 2010 р., що менше на 14,5 млн грн, або 2,7%. У 2012 р. за даним показником також була помітна негативна динаміка, яка становила 27,9 млн грн, або 4,4%, хоча у 2013–2014 рр. валова продукція у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь мала позитивну динаміку і зросла на 27 млн грн, або на 4%.

Рис. 2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства усіма категоріями господарств (у постійних цінах 2010 р.), млн грн

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3]

Дослідженнями валової продукції за основними видами сільськогосподарської продукції визначено, що її обсяги зменшилися на 11,1% щодо обсягу виробництва 1990 р. та на 0,6% щодо 2013 р. Щодо показників 2000 р., 2005 р. та 2010 р. зберігалася позитивна динаміка, яка становила 66,5%, 140% та 129% відповідно. У постійних цінах 2010 р. за даним показником найвищий рівень був у 1990 р. (282,8 млрд грн), а найменший – у 2000 р. (151 млрд грн).

За середнім обсягом виробленої продукції лідируюча позиція належить зерновим та зернобобовим (41757,3 тис. т); виробництво м'яса, плодів та ягід є найнижчим у порівнянні 1990 та 2014 рр. (2388,3 тис. т і 1947,98 тис. т відповідно). Варто звернути увагу, що рейтинг структури виробництва основних видів сільськогосподарської продукції змінювався протягом трансформаційних перетворень сільського господарства. Так, якщо у 1990 р. найвищими показниками виробництва характеризувалася така продукція, як зернові та зернобобові, цукрові буряки і молоко, то у наступні роки ситуація змінилася, і окрім зернових та зернобобових певні позиції займала картопля, а цукрові буряки змінили рейтинг із другої позиції на третю. Виробництво м'яса (у забійній вазі) знизило рей-

тинг з шостої позиції у 1990 р. до сьомої у 2000–2014 рр., натомість сояшник із восьмої позиції змістився на шосту у 2000–2014 роках. Варто звернути увагу, що дані 2014 р. представлено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Отримані результати засвідчують, що зменшення фактичної площі виробництва не вплинуло на загальний позитивний розвиток аграрного сектору.

Ключовою характеристикою сільського господарства є подвійна структура, що полягає у паралельному функціонуванні великої кількості малих фермерських господарств та частини великих господарств (агрохолдингів). Починаючи з 2008 р. в Україні відбувалася динамічна консолідація земельних ресурсів, яка була пов'язана з реформуванням підприємств з площею оброблюваної землі від 1 до 5 тис. га. У цьому сегменті спостерігалось найпомітніше скорочення частки – з 49,9% до 38,6%. Починаючи з 2012 р. консолідація земель у великі підприємства уповільнилася, зосередивши увагу на підвищенні ефективності виробництва. Станом на 2014 р. сукупний фонд агрохолдингів складає 6,8–7,0 млн га [1; 2].

У 2012 р. частка виробництва продукції галузі тваринництва агрохолдингами зросла до 25%, насамперед спеціалізуючись на птахівництві та виробництві свинини (65%). Частка агрохолдингів у виробництві молока та яєць складала 25% та 10% відповідно. Але для переважної більшості агрохолдингів виробництва тваринницьких галузей є другорядним, оскільки пріоритетним залишається рослинництво. Зокрема, протягом 2004–2012 рр. відбувалися значні зміни структури вартості виробленої продукції аграрного сектору, частка зернових та олійних культур зросла з 13% до 55%, а частка тваринництва: поголів'я худоби зменшилося з 35% до 20%, виробництво молока – з 45% до 20%. За даними проведених досліджень можна зробити висновок, що роль агрохолдингів у галузі тваринництва незначна, а переважна більшість, наприклад, такої стратегічної продукції, як молоко, виробляється селянськими та індивідуальними господарствами (8,85 млн т, або 78%) [3].

Тенденції структурних трансформацій помітні у молочній галузі. Зокрема, у 2000 р. в Україні існувало 12,8 тис. молочних підприємств, а у 2005 р. їх кількість скоротилася до 7 тисяч. Одночасно це супроводжувалося зростанням великих молочних господарств. Уже у 2013 р. виробництвом молока займаються 3,2 тис. підприємств. Але загальне зменшення кількості молочних фермерських господарств лише частково можна пов'язати з консолідацією сільськогосподарських земель.

Таким чином, найбільш привабливою для агрохолдингів залишається галузь рослинництва, оскільки дозволяє отримувати прибутки без капітальних вкладень, а також має достатньо можливостей реалізувати продукцію на зовнішні ринки. Зокрема, протягом останніх п'яти років імпорт агропродовольчої продукції Європейським Союзом збільшився на 29,4%, що у 2013 р. склало 102,1 млрд євро.

Узагальнивши проведені дослідження, можна стверджувати, що обрання трансформаційного вектора розвитку сільського господарства України передбачає перебіг структурних трансформацій, направлених на розбудову ефективного, високопродуктивного та ринковоорієнтованого сільського господарства, що має стати основою нової моделі економіки країни на засадах збалансованого та сталого розвитку. Для ефективної реалізації обраного напрямку розвитку у першу чергу необхідно визначити загальні закономірності аграрних трансформацій, що

виявляються у специфічних формах, мають певні особливості, які обумовлені стартовими умовами реформування, політичними, економічними, соціальними і інституційними чинниками, культурними і психологічними особливостями населення (рис. 3).

Варто зазначити, що темпи здійснення та ефективність етапів трансформації значною мірою визначається ступенем необхідності і сприйняття суті реформ сільським населенням, що обумовлені національними традиціями, психологічними факторами і політичними міркуваннями. В Україні мета аграрних трансформацій на початковому етапі реформ була невизначеною, а надалі цілі встановлювалися залежно від завдань реформ на конкретних її етапах. У свою чергу відсутність стратегічної мети унеможливила розробку ефективної стратегії трансформацій.

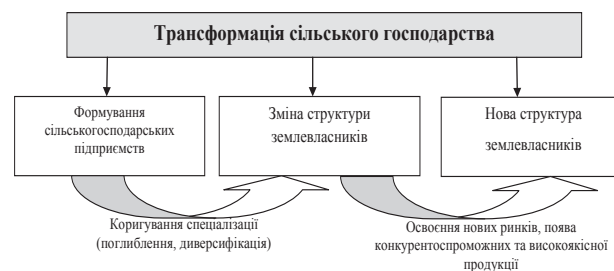

Рис. 3. Етапи структурних трансформацій сільського господарства

Джерело: власні дослідження

Продовження перебігу процесу структурних трансформацій аграрної сільського господарства у напрямі сталого розвитку має регулюватися з боку держави шляхом формування структурної політики. Структурна політика являє собою систему заходів, спрямованих на реорганізацію сільськогосподарських підприємств та розвиток багатогалузності. Такий підхід виключає структурну складність сільського господарства, спрощує систему взаємозв'язків аграрних елементів та ігнорує наявність їх взаємодії та компліментарності. Важливо зазначити, що першочергове значення має обрання системи пріоритетів структурних перетворень, що мають на меті формування збалансованого вигляду структури національної економіки.

Висновки. Вибір пріоритетів доцільно здійснювати на основі принципів відбору в оптимальний часовий інтервал, виходячи з того, що заходи структурного регулювання мають бути забезпечені ресурсами, стимулювати ефективність господарюючих суб'єктів сільського господарства. Рухомою силою сил варто вважати фактори відбору, що формуються під впливом необхідності забезпечення продовольчої безпеки країни, посиленням ролі інновацій, розвитком сільських територій та забезпечення високих стандартів життя населення. Головним завданням нині є обрання складу пріоритетів, що мають забезпечити прогресивні структурні перетворення.

Отже, у межах концепції структурних перетворень сільського господарства варто визначити формування конкурентного інституційного середовища, що буде стимулювати активізацію підприємництва з залученням капіталу у галузі сільського господарства. Окрім цього, важливим пріоритетом є здійснення структурної диверсифікації сільського господарства з метою збалансованого просторово-економічного розвитку. Техніко-технологічна модернізація галузей сільського господарства на основі використання новітніх досягнень науки також визначається пріоритетним напрямом структурних трансформацій сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
2. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артьомова та ін. ; за ред. Л.В. Шинкарук ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2011. – 696 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=210459&cat_id=32862.

Анотація. В роботі розглянуто сучасний стан економічної системи України, охарактеризоване основними макроекономічними показателями. Визначено, що економічна система перебуває в процесі структурних перетворень, які найбільш активно спостерігаються в галузях сільського господарства. Враховуючи зазначене, необхідно углибожене вивчення динаміки основних показників економічної ефективності основних галузей сільського господарства. В процесі досліджень необхідно визначити напрямки структурних перетворень сільського господарства з метою підвищення ефективності національного господарства, зростання благополуччя населення, збереження навколишнього середовища.

Ключевые слова: національна економіка, сільське господарство, валовий внутрішній продукт, рослинництво, тваринництво.

Summary. Article considers the modern economic condition of Ukraine is characterized with the main macro-economic indicators. It's defined that economic system is in the process of structural transformations which are seen in the agricultural spheres. Considering the above said, it is necessary the detailed research of the dynamic in main indicators of economic efficiency in the main directions of agriculture. In the process of researching, it's needed to define the direction in structural agriculture transformations with the purpose of increasing in national economy efficiency, of population welfare growth, preservation of environment.

Key words: national economies, agriculture, gross domestic products, crop production, stock breeding.